

Румяна Л. Станчева. Литературни или културологични сравнения?

За сборника: *Пътища и пътеки на европеизма на Балканите*. Научни изследвания в чест на 50-годишнината от основаването на Института за балканистика с Център по тракология. Съставители Антоанета Балчева, Йорданка Бибина; Предговор и редакция Антоанета Балчева. София, ИБ&ЦТ, Изд. „Фабер“, 2014, 422 с. [Roads and Trails of the Europeanism in the Balkans. In honor of the 50th anniversary since the Institute for Balkan Studies & Center of Thracology foundation].

Ето заглавие, което дава възможност да прочетем на едно място какво е публикувано напоследък в областта на Сравнителното литературознание и Балканистиката у нас. Общото съдържание на сборника обхваща, освен проучвания в отделни национални литератури и сравнителни анализи, също и историческа, и икономическа проблематика. Още в кратките уводни думи Антоанета Балчева формулира научната ориентация на сборника, в която откроявам за себе си очакването ѝ „перспективата [да] доминира над ретроспекцията“, с което се подчертава стойността на новите тематика и методологии. Интересно е кои са те. Вниманието ми във въвеждащия текст е привлечено и от дилемата за избор между „кривото огледало на европоцентризма“ и възможността Балканите да бъдат „сфера на транскултурна синергия“. Балканските литератури рядко влизат в реални общувания помежду си. Сходствата се случват преимуществено благодарение на онези с „кривото огледало“, защото в модерните времена престиж и способност за спояване идват именно от европейските постижения. А в сборника ще видим конкретни акценти и в едната, и в другата посока.

Интердисциплинарността като плодотворна възможност е заложена в концепцията на съставителите, А. Балчева и Й. Бибина, като за автори са поканени не само известни балканисти, включително от чужбина, но и изследователи, които са имали по-малък досег с балканистичната проблематика. Изданието е посветено на 50-годишнината на Института за балканистика при БАН и е представително за българската Балканистика, която има сериозен международен опит, като през 2015 г. отново ще бъде домакин на Международния конгрес по Балканистика.

Съвсем естествено най-силно ме привлича първата статия със заглавието *Балканите – „люлка“, умален модел или „другото“ на Европа* от Светлозар Игов. От много години в българската Балканистика охотно ползваме лансираното от Светлозар Игов понятие за

кръстопътния човек – *homo balkanicus*. Акцентът при тази негова теза е поставен върху кръстосването на идейни, религиозни и етнически особености на балканските народи, върху една „многосъставност“, която води и до „чувство за трагична прекъсваемост и изключителност на историческото ни развитие“. Новата статия, програмна и за разглеждания тук сборник, поставя един актуален за Балканистиката въпрос, който проличава и от заглавието. Тук авторът се интересува от „европейската идентичност“ на Балканите като цивилизационна и културна (...) принадлежност“. Съпоставянето на конгломерата Балкани с Европа води автора до първо съответствие на двете общности по критерия разнородност в дадена цялост. Другият критерий обаче се отнася до „люлката“, до корените на европейското самосъзнание. И тук анализът много точно се насочва към разбирането за Европа като „исторически континуитет“. Отбелязано е, че „европейската идентичност на Балканите се пропуква, изтънява, прекъсва и проблематизира.“ Загубата на самосъзнание за европейските ни корени между Средновековието и века на Просвещението е голямата празнина, която тук се подчертава. Примерите са ефектни и, уви, верни: „Хьолдерлин и Байрон са знаели всичко за древна Елада, за разлика от гърците, които по това време са пасели козите си край Акропола“; „Паисий е трябвало да преписва българската история не толкова от манастирските книги (...), а я е прочел такава, каквато е била съхранена в книгите на средноевропейската барокова историография.“ По-голямата загуба обаче се състои в това, че на Балканите не е имало време, в което да се премине от „теоцентризма на Средновековието към антропоцентризма на Новото време“. Етноцентризмът, който придобива стойност на Балканите по време на различните Възраждания придава стойност именно на общностното, на което човекът трябва да служи. Изброяването дава обяснения, които плодотворно обхващат и съвремието, и се отнася до „надличностни ценности като Отецеството, Царя, Държавата, Партията, Вожда“. Потвърждение на наблюденията си Игов намира и у философи и психоаналитици чрез понятието *ressentiment*, приложимо за балканския манталитет. От друга страна, способността да живееш сред и заедно с различни култури не е само свойство на Балканите. И макар по-често на Балканите да си мислим, че сме жертва на чужди зли намерения, все пак, въпреки хиатуса, Балканските литератури пълноценно са възприели модерността. Макар и да не го изрича, Св. Игов го показва чрез литературен пример с Иво Андрич. За Сравнителното литературознание би било ценно да помни тези житейски, тематични и темпорални сходства, за да стъпва на здрава основа.

Статиите, които следват, групирани в първата част на сборника, разглеждат главно исторически въпроси от Античността, Средновековието и времето на създаване на

националните митологии.¹ Тези статии оформят мозайка от важни за Балканистиката въпроси, очертават проблематики, върху които развиват традицията: за материалните възможности за общуване на континента, за идейните и митологични конструкции и за пренасянето на знание и модели, за лични контакти и за трансформационни процеси при общуването.

Без да има насочващо заглавие, втората част на сборника е мислена като по-конкретно отнасяща се до литературите и културите, както показват самите заглавия.² В тези статии, като свързани със сравнението проблематики, най-общо казано, се открояват типологичните сходства, имагологията, рецепционната естетика, литературният, изкуствоведският и културологичният анализ. По-конкретно се проучват балканистични паралели - при Лилия Кирова, анализи на творчеството на балкански писатели и художници, разположени в контекста на средата и времето на творчеството им - при Антоанета Балчева, Йорданка Бибина, Спартак Паскалевски, Евдокия Борисова. Съотнасянето с европейски мотиви, илюстрирано с артистично постигнат превод на анализираната лирична поема от представителния за хърватския барок Иван Бунич Вучич, дължим на Людмила Миндова. И в другите статии, явления от Балканите са съпоставени с аналогичните им европейски творчески реализации: в разработките на Александра Антонова, Гургана Дончева, Йонка Найденова, Нина Димитрова, Мирослава Кортенска. Сравняването с европейските образци понякога приема за основа идеологическите позиции на Културните изследвания за противопоставянето на Център и Периферия. В статията на Анна Янева сравняването е мислено главно като копиране и

¹ *Via Egnatia – винаги отвореният балкански път към Европа* от Лиляна Симеонова; *Дионис и Резос по „деветте пътя“ към Амфилопис: един модел на културен европеизъм от древна Тракия* от Камен Димитров; *Многообразие на историческите митове: български и балкански аспекти* от Николай Аретов; *Богомилството като европейски модел на демократична и хуманистична култура* от Ерика Лазарова; *Германският поклонник Бернард фон Брайденах и сведенията му за Балканите през XV век* от Ивайла Попова; *Въпросът за европейската принадлежност на Балканите в коментарите на Джовани Антоние Маджини (1596, 1598 г.)* от Пенка Данова; *Идеята за трети Рим като път на европеизацията, преминаващ от българската до руската книжнина през XIV-XVI век* от Ивета Рашева; *Ролята на семейството на графовете Пеячевич за образователните и културни връзки между България и Хърватия, на английски език*, от Хрвойка Миланович-Салопек; *Прояви на европеизъм сред сърбите през XVIII век* от Тамара Стоилова; *Хигиената, европейски модел на балканската и югоизточноевропейска модерност през XIX век*, на френски език, от Лиджия Ливада-Кадески; *„Емил“ на Русо през погледа на Зия паша (1825-1880)* от Маргарита Добрева.

² *„Пътуващите“ култури и новите ценностни критерии в България и Хърватия (началото на XX век)* от Лилия Кирова; *„Млечният път“ на Барока, хърватски лирически импресии* от Людмила Миндова; *Пътят към Европа или за културната мисия на кръга „Мисъл“* от Мирослава Кортенска; *Духовното пилигримство в творчеството на П.П. Славейков* от Антоанета Балчева; *Вестник „Изток“ – крехкият шанс на българския междувоенен европеизъм* от Нина Димитрова; *Ямболските модернисти* от Александра Антонова; *Михри Мюшвик: първата и необикновената* от Йорданка Бибина; *Към стилистичното многообразие на националната традиция. Флорентини Калуци и гръцкото изкуство от началото на XX век* от Спартак Паскалевски; *Между селската беднота и обществената критика. (Към рецепцията на Жигмонд Мориц у нас)* от Йонка Найденова; *Европолис като място на паметта: трябва ли да се страхуваме от пророчеството на Жан Барт?* от Гургана Дончева; *Революционните промени в експонирането на изкуството на XX век през погледа на модернизма, постмодернизма и хипермодернизма в западните държави и у нас след 1989 г.* от Анна Янева.

подражание на западни образци и подкрепя тезата за неизбежното предимство на централите над перифериите.

В областта на литературата и изкуствата Балканистиката естествено е близка в търсенията си до Сравнителното литературознание и изкуствознание. С цялостното си звучене сборникът отправя актуален въпрос. Европеизирането е отчетлив процес на Балканите в Новото време. Понятието „европеизъм“ е продуктивна отправна точка за проучвания. Как да уловим спецификата на балканските явления, без да изгубим общата рамка? Понятието присъства още в заглавието на сборника, както и в статиите на повечето автори и ги привлича именно със своята амбивалентност. Да се говори за „европеизъм“ означава да се изучават модерните тенденции, да се приеме нещо безспорно, че Балканските литератури, култури, общества са европейски. Но „европеизъм“ означава и че тези култури са различни, че имат закъснение и/или празнина, fuga спрямо останалата Европа, всъщност спрямо Западна Европа, която, както го е показал и Игов, сама, без Балканите, е преживяла Ренесанса и възможността човекът да бъде издигнат като основна стойност. Става ясно колко отговорно е в случая да се открие същинският смисъл на използваното понятие. Сборникът като цяло успешно защитава проблематиката си.